

Наталія Костусяк (Nataliia Kostusiak)

Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Марина Навальна (Maryna Navalna)

Київ, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Олександр Межов (Oleksandr Mezhov)

Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЕРБАЛЬНІ ІДЕНТИФІКАТОРИ ВОРОГА: КУЛЬТУРОМОВНІ Й ДЕЕСТЕТИЗОВАНІ МОДЕЛІ

Verbal Identifiers of the Enemy: Cultural-Linguistic and Deaestheticized Models

ABSTRACT: The article is devoted to the study of verbal identifiers of the enemy, their ranking in terms of normativity / abnormality of public communication is shown, and distinguished are stylistically neutral and stylistically colored language units. Described are the secondary nominations with negative connotations, as well as determining their communicative and pragmatic load. Achieving the goal was facilitated by the use of a descriptive method, methods of observation, contextual-semantic and complex analysis. The corpus of the research material were national Ukrainian and regional mass media texts from 2022 to the beginning of 2023. It was found that during the specified time period, the linguistic identifiers of the invaders, which do not violate the canons of written forms of newspaper journalism, were activated. The secondary nominations are aimed at the expressiveness of language expression, the expression of contempt and hatred for one's enemies and the creation of a specific communicative and pragmatic effect, which, although deaestheticizing the journalistic space, does reorganize the established media space, clearly reflecting the social perception of Ukrainians to the realities of the Russian-Ukrainian war. The linguistic creativity of Ukrainian journalists expresses a combination of pathos and irony, usually employed to humiliate the Russian enemy.

KEYWORDS: vocabulary, mass media language, secondary nominations, slangisms, nouns, adjectives

Вступ

Важлива ознака медійного мовопростору – його невинний розвиток, що відбувається в різних лінгвосферах і зумовлений низкою зовнішніх та внутрішніх чинників. Суспільні трансформації, історичні зміни, які вносять ко-

рективи у звичній стилі життя людей, а також бажання зацікавити й консолідувати читачів – невеликий перелік того, що детермінує динаміку мови сучасної журналістики. У цьому контексті доречно згадати розпочату 24 лютого 2022 року повномасштабну російсько-українську війну, яка не тільки докорінно змінила свідомість українців, а й вплинула на мовну модифікацію інформаційного поля. До її кардинальних ознак слід зарахувати активізацію лексичних одиниць, що увиразнюють лінгвокреативність авторів газетних публікацій, слугують своєрідним мотиваційно-інтерпретаційним засобом віддзеркалення тих чи тих реалій, дають змогу створити осучаснені, лібералізовані, прагматично та психологічно зорієнтовані контексти, які корелюють з емоційно-оцінними вподобаннями суспільства. За слушними спостереженнями Галини Сюті,

реакція українців на російську агресію стала пусковим механізмом деестетизації і колоквіалізації мововираження, різкого виходу за межі комунікативно-етичних норм. Емоційно реагуючи на психологічно травматичну дійсність (окупація, обстріли шкіл, дитсадків та лікарень, руйнування інфраструктури й житлових будинків, катування й убивства мирного населення), український соціум почав застосовувати нові моделі експресивно-оцінного мововираження, які донедавна були далеко за «червоними лініями» комунікативного етикету¹.

Серед номінацій аналізованого різновиду чільне місце посідають різновекторні з огляду на нормативність / анормативність вербальні ідентифікатори ворога.

Рівень опрацювання проблеми, обґрунтування її актуальності

У сучасній лінгвістиці об'єктом наукових уподобань неодноразово були функційні особливості мовних одиниць, які вивчали в аспекті маніпулятивних стратегій і тактик², сприйняття / бачення певних внутрішньо-суспільних явищ³, дериватології, семантичного синтаксису й кодифікації⁴, синтаксичних зв'язків⁵ та ін. Чимало праць присвячено мовній інтерпретації медійних текстів, що по-

¹ Г. Сюті, *Тексти війни: ситуативно маркована анормативність і нові акценти норми*, [в:] О. Маленко (ред.), *Матеріали II Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія*, Харків – Шумен 2022, с. 179.

² С. Романюк, *Мова і закон: контрверсії та маніпуляції в українському парламентському дискурсі*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowianskiej*” 2015, vol. 50, с. 208-222.

³ S. Romaniuk, *Свої – інші – чужі в українському медіа-дискурсі. Висвітлення проблеми зрадників і 'тушою'*, „*Slavia Orientalis*” 2015, t. 64, nr 1, s. 125-138.

⁴ N. Kostusiak, M. Navalna, O. Mezhov, *The Functional-Cognitive Category of Femininity in Modern Ukrainian*, „*Cognitive Studies / Études cognitives*” 2020, № 20, article 2310, [in:] <https://journals.ispan.edu.pl/index.php/cs-ec/article/view/cs.2310> (20.01.2023).

⁵ С. Романюк, Л. Колибаба, *Типові моделі дієслівного керування в українській політичній рекламі*, „*Slavistična revija*” 2021, letn. 69, št. 3, s. 325-338.

служували основою визначення тенденцій активізації військової лексики⁶, дослідження неологізації періоду активної фази російсько-української агресії⁷, вияву випадків розширення семантичного діапазону лексем, які розглянуто в аспекті емоційно-оцінного й експресивного забарвлення⁸. Проте номінації російських військових, які беруть участь у геноцидній війні проти українців, розглядали фрагментарно, що й визначає актуальність порушеної проблеми.

Мета й методи дослідження

Мета статті полягає в комплексному вивченні вербальних ідентифікаторів ворогів, їхньому ранжуванні з огляду на нормативність / анормативність публічної комунікації, розмежуванні стилістично нейтральних та стилістично забарвлених мовних одиниць, описі вторинних номінацій із негативною конотацією, визначенні їхнього комунікативно-прагматичного навантаження.

Досягненню мети посприяло використання низки методів, зокрема описового, що дав змогу систематизувати, інвентаризувати й комплексно схарактеризувати різні за функційними параметрами лексеми на позначення ворога, з'ясувати їхні лексико-семантичні ознаки; методу спостереження, застосування якого посприяло диференціації засобів вербалізації агресора на такі, що не порушують / порушують канони публіцистики; методів контекстуально-семантичного й дистрибутивного аналізу, які вможливили розгляд аналізованих мовновиражальних одиниць у контексті текстового оточення, лінгвостилістики, комунікативно-прагматичних стратегій і тактик, а також скечували до визначення своєрідності досліджуваних лексем та їхніх сполук, представлених у медійних текстах; *інтерпретування*, використаного задля декодування вторинних номінацій російських військових та опису таких лексем в аспекті експресивності й емоційної оцінки.

Корпусом дослідницького матеріалу послужувало понад 30 друкованих й онлайн-версій усеукраїнських та регіональних засобів масової інформації 2022 р. – початку 2023 р., інформаційно-аналітичних ресурсів, телеканалів, офіційних веб-сайтів. Серед опрацьованих – «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Урядовий кур'єр», «Радіо Свобода», «Суспільне», «Громадське», «Новинарня», «BBC Україна», «Укрінформ», «Еспресо», «Офіс Генерального прокурора», «Апостроф», «Кореспондент», «11 канал», «33-й канал», «5 канал». Пріоритетним критерієм вибору джерел слугували друковані газети, що мають

---

⁶ M. Navalna, N. Kostusiak, T. Levchenko, V. Oleksenko, A. Shyts, O. Popkova, *Extra-Linguistic Factors and Tendencies of Activation of Military Vocabulary in Ukrainian Mass Media*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research” 2022, vol. 12, issue 1, spec. issue XXV, s. 184-189, [in:] http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_33.pdf (27.01.2023).

⁷ Г. Вусик, *Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*, «Закарпатські філологічні студії» 2022, вип. 23, т. 1, с. 52-57.

⁸ Г. Сюта, *Тексти війни...*, с. 179-187.

великий тираж, онлайн-версії й офіційні сайти зі значною кількістю відвідувань. Із медійних текстів, присвячених активним воєнним діям в Україні, дібрано речення, у яких засвідчені прямі та переносні номінації ворогів.

Вербальні ідентифікатори загарбників у контексті етично-естетичних норм

У лінгвокультурному просторі українців домінують мовні одиниці, що вказують на пошанне ставлення до учасника комунікативного акту й відповідають етично-естетичним нормам спілкування. На користь такого теоретичного положення слугують навіть ті контексти, у яких ідеться про осіб, що становлять ідеологічну чи соціальну небезпеку адресантові (адресантам). Згадаймо народні пісні й навіть державний Гімн України, які містять ускладнене емоційно-оцінним суфіксом *-еньк-* слово *вороженьки*: *Гей, крикнули козаченьки: – До гаю, до гаю! Налітають вороженьки, як орли до паю* (народна пісня); *Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці* (Гімн України). Проте толерування як іманентна риса українського народу зазнає нівеляції, коли йдеться про його фізичну загрозу. І для доказу цього навіть не треба заглиблюватися в далекі історичні події, достатньо апелювати до сучасності, пов'язаної з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на українську землю. Мовна реакція на агресію росіян була миттєва, у комунікативний простір українців проникло чимало номінацій, що виходять за береги моральності, проте яскраво передають психологічний стан і реакцію на безчинства окупантів. Наростання хвилі ненависті до ворогів простежуємо не тільки в усному міжособистісному спілкуванні, а й у масмедійній площині. Від 24 лютого 2022 року мовну палітру журналістських текстів поповнили як відносно нейтральні лексеми на позначення ворогів, так і ті, що перебувають поза межами етикетної комунікації. Сферу перших формують слова й словосполучення на кшталт росіяни, російська армія, армія РФ, російські війська, російсько-окупаційні війська, російські солдати, російські військові, російські найманці, військові країни-агресора:

На Бахмутському напрямку росіяни знищують усе, що можуть використати ЗСУ – Зеленський (заголовок) (<https://www.pravda.com.ua>, 27.02.2023); *У війні проти України російська армія за добу втратила ще 650 військових – Генштаб ЗСУ* (<https://www.radiosvoboda.org>, 25.02.2023); *Армія РФ нарощує інтенсивність штурмових дій – Малаяр* (заголовок) (<https://www.radiosvoboda.org>, 27.02.2023); *Російські війська обстріляли Семенівську громаду на Чернігівщині з безпілотної та мінометів* (заголовок) (<https://suspilne.media>, 27.02.2023); *Російсько-окупаційні війська зосереджуються на півдні України, ймовірно, в очікуванні контрнаступу українських захисників або готуючись до можливого штурму* (<https://hromadske.ua>, 06.08.2022); *Російські солдати, що йдуть на штурми, не знають, що попередні штурмовики вже мертві – Єгор Фірсов* (заголовок) (<https://hromadske.ua>, 16.01.2023); *700 тисяч захисників зараз боронять нашу країну від*

російських військових та найманців (<https://lb.ua>, 04.07.2022); *Військові країни-агресора завдали ракетного удару по інфраструктурі на Дніпропетровщині – розпочато провадження* (заголовок) (<https://gp.gov.ua>, 08.08.2022).

До цієї групи варто зарахувати лексеми вороги, окупанти, загарбники, агресори, а також номінації ворог, окупант, загарбник, агресор, які хоч і мають форму однини, проте позначають сукупність осіб. Зазначені мовні одиниці не виявляють аномативності, притаманної писемним формам газетної публіцистики, але порівняно з проаналізованими попередю лексемами слугують значно яскравішим засобом маркування загрози й викликають цілком обґрунтоване негативне ставлення до тих, хто, порушивши державні кордони, розв'язав такого обсягу війну чи став на їхній бік:

Вороги знову невдало намагались захопити Попасну, – Генштаб ЗСУ (заголовок) (<https://lb.ua>, 05.05.2022); *Ворог продовжує наступ у східних регіонах* (<https://lb.ua/society>, 05.05.2022); *Ще до початку повномасштабного вторгнення в Україну окупанти на Донбасі провели масову мобілізацію до армій так званих «ДНР/ЛНР», а після 24 лютого – кинули їх у бій як на Донбасі, так і в інших областях України* (<https://novynarnia.com>, 02.05.2022); *Загарбники влаштували в Мелітополі суцільну військову базу, прикриваються місцевими мешканцями – Федоров* (заголовок) (<https://zn.ua>, 28.02.2023); *Понівечені будинки та інфраструктура: вночі агресор бив по Нікопольщині* (заголовок) (<https://11tv.dp.ua>, 27.02.2023).

Стилістично марковані й аномативні номінації ворогів у текстах сучасних масмедіа

Останнім часом, моделюючи образ ворогів, медійники використовують слова з прихованим змістом, що сприяє експресивізації мововираження й створює специфічний комунікативно-прагматичний ефект. Наприклад, у заголовку речення *«Одноразові солдати Путіна». Як воюють і гинуть в Україні мобілізовані з ОРДЛО* (<https://novynarnia.com>, 02.05.2022) збройні формування тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, залучені, як і російська кадрована армія, до воєнних дій, названо одноразовими солдатами Путіна. Прикметник одноразові та вжитий із посесивним значенням іменник на позначення очільника Російської Федерації слугують інформаційно важливим доповненням до характеристики загарбників, надають висловленню іронії й виконують роль оцінного засобу. У цьому контексті історична місія російської армії, пов'язана з так званою демілітаризацією й денацифікацією українців, набуває прозаїчності. Роль окупаційних військ спростовано вказівкою на те, що відданих путінським ідеям найманців насправді ніхто не цінує й не намагається дбати про їхнє життя. Такий самий функційний діапазон реалізує й активізована в час повномасштабної російсько-української війни вторинна номінація гарматне м'ясо: *«Нове гарматне м'ясо». Як військові експерти оцінили путінську мобілізацію і що радять ЗСУ* (заголовок) (<https://www.bbc.com>, 21.09.2022).

Неабияку прагматичну роль виконує сполука *армія мародерів, армія вбивць, армія гвалтівників*, що увиразнює традицію та свідому тактику російських окупантів грабувати, знущатися, вбивати, чинити сексуальне насилля:

Армія мародерів: звідки в російських солдатів взялася звичка грабувати (заголовок) (<https://localhistory.org.ua>, 30.05.2022); *Армія мародерів та вбивць: які «звитяги» росіян побачив світ в Україні* (заголовок) (<https://lenta.ua>, 12.04.2022); *Армія гвалтівників. Що відомо про масштаб сексуального насильства військ РФ під час вторгнення в Україну* (заголовок) (<https://life.nv.ua>, 08.04.2022).

Як виявилось, «друга армія світу» – нахабні й жорстокі злочинці, що керуються почуттям всюдозволеності й безкарності. Грабунок цивільного населення для російських окупантів – це норма, а головні трофеї – килими, унітази, пральні машини, комп'ютерна техніка, телевізори – те, чим вони намагаються задовольнити своє его. Вербалізуючи все це на сторінках медійних видань, журналісти вдаються до різних прийомів і послуговуються різноманітними за функційним і прагматичним потенціалом мовними одиницями, зокрема й застосовують елементи мовної гри: *«Друга армія світу» перетворилась на «першу армію мародерів»* (заголовок) (<https://galinfo.com.ua>, 08.04.2022). У такий спосіб автори публіцистичних текстів не тільки демонструють свою лінгвокреативність, а й експресивно, обігрававши значення порядкових числівників перший і другий, дають саркастично-оцінну характеристику російським окупантам.

Війна показала, що не менш поширене явище – злочини ворогів проти української культурної спадщини. Ідеться про пограбування музеїв, знищення історичних пам'яток, руйнування закладів освіти, тобто всього того, що ідентифікує українців як націю зі своєю історією та традиціями: *Армія вандалів і мародерів. Як росіяни воюють проти української культурної спадщини* (заголовок) (<https://www.ukrinform.ua>, 21.12.2022).

Свавілля й варварство ворогів послуговувало передумовою називання їх ординцями, російською ордою та ін.:

Потенційно наступний обстріл можливий 1 грудня (четвер), до того ж ординці полюбляють «красиві» дати (<https://espresso.tv>, 30.11.2022); *За інформацією партизанів, ординці готуються до повторного обстріл...* (<https://www.radio-svoboda.org>, 18.12.2022); *Т.в.о. Голови Служби безпеки України Василь Малюк запевнив, що крок за кроком буде звільнена рідна земля, а російська орда назавжди буде відкинута туди, звідки прийшла* (<https://www.ukrinform.ua>, 28.02.2023); *Ось таким смертельним начинням щільно напхала землю Криворіжжя дика російська орда. За вчорашній день піротехніки Дніпропетровщини знешкодили майже пів сотні ворожих боєприпасів, які залишилися після обстрілів* (<https://rudana.com.ua>, 19.10.2022).

В останньому реченні з метою підкреслити невігластво загарбників і їхню абсолютну несумісність із канонами цивілізованого світу використано ще й прик-

метник дикий. Такий самий функційний потенціал реалізує прикладковий іменник у складному слові *солдати-дикуни*: *Російські солдати-дикуни безчинствують проти власного населення* (<https://zaxid.net>, 30.05.2022).

Зміну мовної поведінки українців і їхнього психологічного стану репрезентують лексеми та словосполучення, що засвідчують рух у напрямі до деестетизації публіцистичного простору. На нашу думку, реєстр та опис таких номінацій українців потрібен. У цьому питанні солідаризуємо з міркуваннями Г. Сютя, на переконання якої фіксація «живого» мовного матеріалу «матиме документальну, джерельну цінність для вивчення цього періоду розвитку української літературної мови»⁹. За допомогою вжитих із переносним значенням слів наш народ виражає спротив ворогові, заперечує його вищість, позиціоновану у формулі «друга армія світу». Зокрема, із метою вияскравити злість, агресивність і наджорстокість російських військових у пресу потрапила номінація орки, що змусила апелювати до персонажів Джона Толкіна. Називання окупантів позбавленими людської подоби потворами дає змогу об'єктивно вказати на їхню ворожу сутність, а також передати особливість сприйняття їх українським народом:

«Орки, йдіть геть»: Мелітополь вийшов на протест (заголовок) (<https://www.bbc.com>, 02.03.2022).

Принагідно зазначимо, що Комісія з журналістської етики нині не рекомендує використання зазначеної лексеми в медійній площині, обґрунтовуючи це міфічністю описаних Д. Толкіном істот і реальністю людей, мета яких – геноцид українців. Тому на вказану мовну одиницю частіше натрапляємо в текстах до червня 2022 року, а нині – у заголовках-цитуваннях:

Зранку орки вдарили по Марганецькій громаді на Нікопольщині, – Микола Лукашук (заголовок) (<https://dnipro.tv>, 22.02.2023).

До низки принизливих номінацій на позначення російських військових належить запозичена з німецької мови лексема свинособаки, яка в українськомовному просторі набула значеннєвої модифікації, проте зберегла негативнооцінний відтінок:

То за що ж дохнуть свинособаки на українській землі? (заголовок) (<https://poltava.to>, 12.02.2023).

У поданому реченні яскравим засобом вульгаризації й водночас деестетизації тексту слугує дієслово дохнуть. Доречно наголосити, що функціонування слова свинособаки пов'язане не тільки з публікаціями, у яких ідеться про безчинства

⁹ Г. Сютя, *Тексти війни...*, с. 179-180.

окупантів, вбивство цивільних людей, а й про стійкість українського народу та мужність наших захисників:

За словами військового, спробу прориву бійці відбили. Знищено чотирьох москалів. Наші захисники попередили, що смерть чекає на всіх «свинособак» (<https://www.44.ua>, 27.02.2022).

У слововжитку українців, зокрема й медійників, заактивізовано слово кацап, якому приписують тюркське походження й первинне значення ‘м’ясник’, ‘різник’, ‘кат’, ‘деспот’, ‘гвалтівник’. Ця лексема дає змогу підкреслити зневажливо-зверхне ставлення та відразу до російських військових:

Господи, ніколи не думав, що вбиті кацапи не викликатимуть співчуття (заголовок) (<https://33kanal.com>, 04.03.2022).

У текстах засобів масової інформації аналізована номінація набуває особливої експресії та іронічно-глузливого забарвлення ще й завдяки функціонуванню підпорядкованих атрибутивних одиниць, що вказують на незграбність, нетямущість, відсутність розумових здібностей ворогів:

Криворукі кацапи запустили ракету «Кинджал» по Україні, а вона впала у Ставропольському краї Росії (заголовок) (<https://www.5.ua>, 15.09.2022).

До групи стилістично маркованої лексики належить актуалізований у мові масмедіа складний за семантичним потенціалом дериват рашисти, який скеровує до номінації фашисти і часто функціонує в контекстах про сповідування російсько-фашистської ідеології, геноцид українського народу, що споріднює російських окупантів із гітлерівськими підрозділів СС:

«Рашисти добре знали, куди цілять і чого хочуть. Хочуть знищити все українське», – сказав голова Донецької ОВА Павло Кириленко після того, як військові РФ обстріляли вокзал Краматорська (<https://www.radiosvoboda.org>, 21.04.2022); *Рашисти вночі вдарили ракетами С-300 по об’єкту інфраструктури у Запоріжжі на Хортиці: є руйнування* (заголовок) (<http://1news.zp.ua>, 28.02.2023); *Рашисти знищили 30% інфраструктури України, збитки \$100 мільярдів – Кубраков* (заголовок) (<https://www.ukrinform.ua>, 28.02.2023); *Рашисти вбили фотожурналіста і документаліста Максима Левіна* (заголовок) (<https://www.nrada.gov.ua>, 02.04.2022); *Рашисти їздять по селах Мелітопольщини в районі Молочного лиману і залякують людей* (<https://np.pl.ua>, 22.02.2023).

До сфери вербальних ідентифікаторів ворога, здатних викликати негативну образно-емоційну реакцію, належить розмовна лексема москаль: «ЗСУ файно

луплять **москаля!**» (заголовок) (<https://ukurier.gov.ua>, 06.12.2022). В українській мові за нею закріплена функція називати колишніх солдатів Російської армії, яких асоціювали із чужоземцями, позбавленими моральних принципів і життєвих цінностей зайдами. Як бачимо, часи змінилися, але поведінкові стереотипи російських військових і нині такі самі. У публікаціях періоду активної фази російсько-української війни номінація москалі реалізує образливо-іронічний відтінок, особливо в контекстах, де її залучено до моделювання каламбурів. Для прикладу наведемо уривок зі статті про тимчасово окупований український населений пункт Москалі:

*Як **москалі** село Москалі захоплювали: перепилися та втратили екіпаж танка (заголовок). На під'їзді до міста-героя Чернігов розташоване маленьке та непримітне село. У ньому щонайбільше хат 20, і населення – максимум осіб сто. Нічого примітного, просто точка на карті, якби не назва – Москалі. І так уже вийшло, але взимку цього року опинилось село в окупації. Звучить як дзеркальне відображення сюжетів російської пропаганди: там українці бомбардують українців, а тут одні **москалі** інших москалів захопили* (<https://kr.ua>, 20.06.2022).

До прізвиськ, якими українці наділяють загарбників, належить *ваньки* – утворене способом апелятивації слово, що втратило зв'язок з ім'ям конкретної людини й набуло узагальненого значення. Окрім номінації російських військових, воно вказує їхню національну ідентифікацію: **Ваньки здаються у полон...** (заголовок) (<https://www.5.ua>, 27.09.2022). Актуалізацію аналізованої лексеми пояснюємо її інформаційною вагомістю та здатністю виконувати роль лаконічного емоційно-оцінного й експресивного засобу. Окремого коментаря потребують конструкції, у яких ефекту сарказму досягнуто завдяки незвичному поєднанню урочисто маркованої й стилістично зниженої лексики, серед якої трапляються передані за допомогою транскрипційного прийому росіянізми. Наприклад, у реченні *Хто ви, **містере окупант**: чим живуть **руськіє ванькі**, які захоплювали Енергодар* (заголовок) (<https://incentre.zp.ua>, 29.07.2022) на позначення ворогів використано «небуденне» слово містере та антонімічну за стилістичними характеристиками сполуку *руськіє ванькі*, що в поєднанні реалізують презирство й надають тесту саркастичного колориту.

Групу образливих назв поповнила сленгізми мобіки й чмобіки, у структурі яких перебуває усічена основа лексеми мобілізований і суфікс *-ік-*, а в слові чмобік ще початковий приголосний першого складника сполуки частково мобілізовані, яку закріплено в медійній площині від часу оголошення керівництвом Росії так званої часткової мобілізації:

*Російські «**мобіки**» їхали в Україну, і не доїхали!* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 28.09.2022); *У сільському клубі біля Мелітополя, де розмістилися новоприбулі «**чмобіки**», прогрімилі вибухи – Федоров* (заголовок) (<https://www.5.ua>, 30.11.2022); *Без наметів та автоматів. У РФ нові бунти **чмобіків*** (заголовок) (<https://ua.korrespondent.net>, 19.11.2022).

Психологічний портрет ворога увиразнено в контекстах, де використано кілька вторинних номінацій:

«Чмобіків» не цікавить Херсон, їм потрібні пралки та медальки: журналістка розповіла про цілі російських «ваньок» (заголовок) (<https://apostrophe.ua>, 13.12.2022).

У цьому реченні, окрім номінацій чмобіки та ваньки, створенню сатиричного колориту сприяє стилістично маркований іменник медальки, а також непередбачувана для поданого контекстуального оточення лексеми пралки, яка втратила свою нейтральність і сприяє реалізації осуду та зневаги.

Серед мовних ідентифікаторів ворога чільне місце посідають лексеми, що деякою мірою реорганізують усталений медійний простір. Соціальне сприйняття реалій російсько-української агресії вплинуло на використання деестетизованих номінацій, що хоч і порушують норми прийнятності, проте яскраво вказують на ставлення до загарбників. Засобами увиразнення зневаги й ненависті до ворогів, обурення їхніми вчинками слугують вторинні найменування на зразок російські мерзотники, російські виродки, безславні виродки Росії:

Розвідка опублікувала список російських мерзотників, які катували та вбивали мешканців Бучі (заголовок) (<https://www.5.ua>, 04.04.2022); *Російські виродки пограбували пожежну частину в Енергодарі та викрали телефони рятувальників* (заг.) (<https://newsua.one>, 25.02.2023); *Хоч би що ці російські терористи й виродки робили, ми все відновимо – звернення Президента України* (заголовок) (<https://armyinform.com.ua>, 24.02.2023); *Безславні виродки Росії: вони скаржаться на амуніцію, але готові вбивати* (заголовок) (<https://news.obozrevatel.com>, 03.10.2022).

Вираженням спротиву, викриттям цинізму, жорстокості, безкультур'я російських окупантів слугує нанизування негативнооцінної лексики, яка вносить у текст відтінок неформальності й водночас дає змогу створити цілісний образ ворога:

Речі потрібно називати власними іменами. Російські окупанти є військовими злочинцями, нацистами (вони не приховують власної мети – повного знищення українців, як нації), вбивцями, садистами, аморальною ордою нелюдів, нацидаками «визволителів», що організували голодомор 1932/1933 років у Великій Україні та криваві репресії в Західній Україні протягом 1939–1961 років. Воєнні канібали з РФ, що вчиняють злочини проти людяності, не є «орками» з фантастичних творів (<https://vikna.if.ua>, 11.04.2002).

Висновки

Отже, від початку активної фази російсько-української війни в медійну площину потрапили різновекторні з огляду на нормативність / анормативність та оцінне й емоційно-експресивне забарвлення засоби вербалізації ворогів. Активізовані впродовж 2022 – початку 2023 року мовні ідентифікатори загарбників, що не порушують канонів писемних форм газетної публіцистики, – росіяни, російська армія, армія РФ, російські війська, російські солдати, російські військові, російські найманці, вороги та ін. Вони функціують як у текстах публікацій, так і в заголовковій частині, що часто є цитуванням Президента України, політиків, партійних діячів та інших офіційних осіб, рідше – пересічних громадян. На експресивізацію мововираження, увиразнення зневаги й ненависті до ворогів та створення специфічного комунікативно-прагматичного ефекту спрямовані вторинні номінації на зразок одноразові солдати Путіна, гарматне м'ясо, армія мародерів, армія вбивць, армія гвалтівників, свинособаки, кацапи, рашисти, мобіки, чмобіки, російські мерзотники, російські виродки, безславні виродки Росії. Такі мовні одиниці хоч і деестетизують публіцистичний простір, реорганізують медійне мовлення довоєнного періоду, проте яскраво віддзеркалюють соціальне сприйняття українцями реалій російсько-української війни. Лексеми такого зразка домінують в текстах, що передають мовлення цивільних і військових українців. Лінгвокреативність журналістів увиразнює поєднання патетики й іронії, зазвичай застосоване задля приниження російських ворогів. Загалом усі проаналізовані лексеми, що беруть участь у створенні образу окупантів, дають змогу образно й експресивно передати їхні негативні якості, особливості поведінки, а також слугують засобом вияву зневаги та своєрідним психологічним захистом українців, адже бути оптимістом – емоційно правильне налаштування людини, яка перебуває в складних життєвих ситуаціях.

References

- Kostusiak N., Navalna M., Mezhov O., *The Functional-Cognitive Category of Femininity in Modern Ukrainian*, „Cognitive Studies / Études cognitives” 2020, № 20, article 2310, [in:] <https://journals.ispan.edu.pl/index.php/cs-ec/article/view/cs.2310>.
- Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O., *Extra-Linguistic Factors and Tendencies of Activation of Military Vocabulary in Ukrainian Mass Media*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research” 2022, vol. 12, issue 1, spec. issue XXV, [in:] http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_33.pdf.
- Romanyuk S., *Mova i zakon: kontroversiyi ta manipulyatsiyi v ukrayins'komu parlaments'komu dyskursi*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2015, vol. 50.
- Romaniuk S., *Svoyi – inshi – chuzhi v ukrayins'komu media-dyskursi. Vysvitleniya problemy zradnykiv i 'tushok'*, „Slavia Orientalis” 2015, t. 64, nr 1.
- Romaniuk S., Kolibaba L., *Typovi modeli diyestivnoho keruvannya v ukrayins'kii politychnii reklami*, „Slavistična revija” 2021, letn. 69, št. 3.

Syuta H., *Teksty viyny: sytuatyvno markovana anormatyvnist' i novi aktsenty normy*, [v:] Malenko O. (red.), *Materialy II Mizhnarodnoyi slavistychnoyi konferentsiyi, prysvyache-noyi pam'yati svyatykh Kyryla i Mefodiya*, Kharkiv – Shumen 2022.

Vusyk H., *Neolohizmu yak movne vidobrazhennya rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny 2022 roku*, «Zakarpat'ski filolohichni studiyi» 2022, vyp. 23, t. 1.

ПРО АВТОРІВ

Наталія Костусяк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки (Lesya Ukrainka Volyn National University). **Вибрані публікації:** **книги:** *Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників: монографія*, Луцьк 2002; *Структура міжрівневих категорій сучасної української мови*, Луцьк 2012. **Статті:** *Засоби реалізації заперечної семантики в романі В. Шкляра «Чорний ворон»: функційний та комунікативно-прагматичний вимір*, «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика» 2022, т. 33 (72), № 1, ч. 1, с. 41-46; N. Kostusiak, M. Navalna, T. Levchenko, N. Grozian, O. Prymachok, T. Prudnykova, *Functional-Semantic and Derivative Signs of Nominations of Covid and its Synonymic Correspondents in the Latest Media Discourse*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research” 2021, vol. 11, issue 2, spec. Issue XXI, s. 191-196, [in:] <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/PDF/110221.pdf>; N. Kostusiak, N. Shulska, T. Kozlova, Y. Lynnyk, A. Slashchuk, T. Musiichuk, *Features of Public Communication: Rhetorical Skill and Language Manipulation*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research” 2021, vol. 12, issue 2, spec. Issue XXIX, s. 208-213, [in:] http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120229/papers/A_36.pdf.

ORCID: 0000-0002-9795-6038

Email: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua, nat_kostusyak@ukr.net

Марина Навальна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine). **Вибрані публікації:** **книги:** *Динаміка лексики української періодики початку XXI ст.*, Київ 2011; *Лексика української газетної періодики початку XXI ст.: джерела поповнення та стилістичне використання: монографія*, Переяслав-Хмельницький 2018; Т. Левченко, М. Навальна, *Динаміка субстандартної лексики в українському медійному дискурсі*, Переяслав 2022. **Статті:** M. Navalna, N. Kostusiak, O. Mezhov, *Functional-Cognitive Characteristics of Interrogative Utterances in Modern Ukrainian*, „Cognitive Studies / Études cognitives” 2021, № 21, article 2484, [in:] <https://doi.org/10.11649/cs.2484>; M. Navalna, V. Shynkaruk, N. Kostusiak, O. Skliarenko, N. Kushch, O. Buhaiova, *New Appearances of the Leksema FRONT in the Language of Modern Ukrainian Mass Media*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research” 2023, vol. 13, issue 1, spec. issue XXXII, s. 58–63, [in:] http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/papers/A_10.pdf.

ORCID: 0000-0002-5064-3122

Email: mnavalna@gmail.com

Олександр Межов – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки (Lesya Ukrainka Volyn National University). **Вибрані публікації: книги:** *Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: монографія*, Луцьк 2007; *Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць*, Луцьк 2012. **Статті:** *Семантико-синтаксична й формально-граматична організація питальних речень у контексті лінгвістичного сьогодення*, «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації» 2022, т. 33 (72), № 1, ч. 1, с. 65-71; O. Mezhov, M. Navalna, N. Kostusiak, *Invective Vocabulary in Media Discourse at the Beginning of the 21st Century: A Psycholinguistic Aspect*, „East European Journal of Psycholinguistics. Східноєвропейський журнал психолінгвістики” 2020, vol. 7, № 1, s. 97-110, [in:] <https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/article/view/288>; O. Mezhov, N. Kostusiak, M. Navalna, *Cognitive-Discourse Parameters of Directive Speech Acts in Modern Ukrainian Language*, „Cognitive Studies / Études cognitives” 2022, № 22, article 2785, [in:] <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/cs-ec/article/view/cs.2785>.

ORCID: 0000-0002-5299-417X

Email: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua, mezhov@ukr.net